
POSTMODERN BİR KİTLE İLETİŞİM ARACI OLARAK TELEVİZYON

Mesut AYTEKİN*

ÖZET

Postmodernizm, 21. yüzyılın en popüler konularından biridir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya atılmış bu kavram gerek bir düşünce biçimi gerekse felsefik bir yapı olarak devamlı tartışılmış mimariden sanata, edebiyattan sinemaya birçok alanda incelenmiştir. Kimi zaman modernizmin bir uzantısı kimi zaman modernizmi bitiren ona karşı bir anti-tez, kimi zamansa yeni bir dönemin başlangıcı, bir milat olarak nitelendirilmiştir.

Bu çalışma da postmodernizm çerçevesinde televizyonu irdelemektedir. “Televizyon postmodernizm sürecinde kendini nasıl konumlandırmıştır; televizyon postmodern bir araç mıdır?” sorularına cevap aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Postmodernizm, Televizyon, Kültür, İletişim

ABSTRACT

Postmodernism is one of the most popular subjects of 21th century. This notion suggested after the second world war is always discussed as both a way of thinking and a philosophic structure and is analysed in a lot of fields from architecture to art, from literature to cinema. This notion is called as sometimes an extent of modernism, sometimes an antithesis finishing modernism and sometimes a beginning of a new period ,a milestone.

This study is to examine television within the frame of postmodernism, too. How does television position its own in this process? Is television a postmodern medium? An answer for these questions is researched.

Keywords: Modernism, Postmodernism, Television, Culture, Communication

* Araş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, E Posta: mesutaytekin@gmail.com

GİRİŞ

Çok farklı tarihsel süreçlerden geçen insanoğlu, bilim ve teknolojinin izinde daha güzel daha kaliteli ve daha ferah bir yaşam için sürekli bir mücadele içindedir. Sanayii devrimi ve aydınlanma çağı sonrası gelişen dünya uygar bir medeniyetin tohumlarını ekmıştır. İnsan haklarına verilen önem, demokratik yönetim sistemleri ve iş bölümleri dünyayı daha yaşanabilir bir hale getirmiştir.

Modern dünya ile birlikte şehirleşmenin hakim olduğu bir dünyada sanayii baş aktör olarak ekonominin belirleyici gücü olmuştur. Bir tarafta işçiler ve emekçi kesim diğer tarafta patronlar ve yöneticiler. İktidar bu iki sınıf arasındaki dengeyi koruyarak varlığını korumuştur.

II. Dünya Savaşı'nın getirdiği korkunç yıkım Batı'nın ahlaki ve etik değerlerini altüst etmiş, modernizmden kaçış başlatmıştır. Savaşın getirdiği ölüm, acı v yok oluş insanoğlunu kökünden sarsmıştır.

Postmodernizm, Batı medeniyetinin modernizmine karşı oluşmuş bir tepki hareketidir. Postmodernizm, gerçeği ne tanrı ne de insanoğluna dayanarak tanımlayan merkezless düşünce biçimidir. Ona göre hiçbir merkez yoktur. Birleştirmek değil anlamak önemlidir. Postmodernizm içinde bulunduğumuz çağın adıdır.

1. MODERNİZM

Modernizm kök olarak latince “modo” kelimesinden türetilmiş olan “modernus”tan (hemen şimdi) gelmektedir. (Sevsay, 1993; 14) İlk olarak beşinci yüzyılda, dinsizliği reddetmek (paganizm) anlamında, Hıristiyan toplulukları işaret etmek için kullanılmıştır. Rönesans düşünürleri, modern ve antik toplum ve devlet ayrımı yaparak kelimenin anlamını daha da genelleştirmişlerdir. Aydınlanma çağında ise, modernizm aynı istikamette, fakat daha yaygın ve geniş bir anlam kazanmıştır. (Birkök, 2004) Zaman içinde de modernizm birçok anlamda kullanılmış, geniş bir anlam yelpazesine kavuşmuştur. Değişme, gelişme, eskiyi terk etme, yenilenme gibi birçok kavramla tanımlanmaya çalışılmış, insanı ve akli ön planda tutan bir düşünce biçimi olarak insanoğlunun tarihsel sürecinde kendi yerini almıştır.

Muasırlaşma, asrileşme olarak Türkçe de çeşitli karşılıkları bulunan modernizm, Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü'nde, “çağdaşlaşma” kelimesiyle karşılanmış; birinci anlam olarak, “çağımızın bütün insanlığa sunduğu, maddi ve manevi kültür unsurlarından ülkemizin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre alabilme, kullanabilme, değerlendirebilme sanatı ve kabiliyeti”; ikinci anlam ola-

rak da “çağa hakim olabilmek veya damganızı, katkınızı yaşadığınız döneme vurabilmek için, oyunu kurallarına göre oynamak” şeklinde tanımlanmıştır. (Erkal ve Baloğlu, 1997) Bu tanımlamalara göre modernizm daha çok modernleşme ile eş anlamlı olarak kabul edilmiştir, oysaki modernizm insanın merkeze alındığı ve gerçeğin insana dayalı olarak tanımlandığı düşünce biçimidir. Modernizme göre tek gerçek insanoğlu ve akıldır. Evrendeki her şey insanın beyni, duyguları ve inançları ile anlam kazanır. (Doltaş, 2004) İnsan akli her şeye yapmaya muktedirdir; o mutluluğun ve ideal yaşamın anahtarıdır. Edibe Sözen (2000) ise modernizmi bir sıçrama ve dönüşüm olarak, modern bilimin doğuşu, olguların keşfi, objektif gerçeklikler, evrim teorisinin ilerleme fikrinin temel taşı olması, sermaye birikimi, doğanın istismarı, hayatın rasyonelliği, kurumsallaşma ve şehirleşme/şehirleşme süreci olarak tanımlamıştır. Ona göre modernizm en iyisiyle aklın kutsandığı, en kötüsüyle de bir bataklık durumudur. (Sözen, 2000) Modernizmle birlikte hızlı bir endüstrileşme çağına giren daha doğrusu modernleşme ile hızlanan endüstrileşme, kitleleri şehirlere göçe zorlamıştır. Kentsel yaşam hareketlenmiş, iktisadi hayat hızla kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu kurumsallaşma ile modernizmin temel taşlarından daha doğru bir ifadeyle modernleşmenin temel taşlarından bir tanesi, bürokrasi ortaya çıkmıştır. Bürokrasi modernizmin sınıflara bölme, sınıflandırma özelliğinin bir getirisidir. Bürokrasi ile işler yetkili kişi ve kurumlar arasında paylaştırılırken bir başka başat ögesi olan iş bölümü ile işte uzmanlaşmalar başlamış, üretim hızlanmıştır. Buna paralel olarak da tüketim ivme kazanmıştır. Yani modern insan üretirken tüketmeyi de öğrenmiş; öğrenmek zorunda kalmış, postmodern süreçte tüketim ihtiyaçtan ziyade zevk ve eğlence aracına dönüşmüştür.

Modernizme göre insanoğlu akli sayesinde her şeyi öğrenebilir ve mutlak hâkimiyet çizgisinde bu gücünü kullanarak yönettiği ve kontrol altında tuttuğu bilgi ile mutluluğa ulaşabilir. (Doltaş, 2004) Değer, insanoğlunun kavrayış ve duygularına göre şekillenir. Rönesans ve hümanizmde belirginleşen bu düşünce biçimi, yani aklın merkeze alan anlayış, modernizmde daha da açığa çıkarılmıştır. Bu düşünceye göre insan tanrı gibi yaratıcı, özgün ve özgürdür. (Doltaş, 2004) Yaşamın kaos ortamında kendi bilgi ve birikimi ile kararlar verir, yaşamı yönlendirir. Kendisi “yapabilme”, “düşünebilme”, “yaşayabilme” kısaca “...bilme” yetisine sahip varlıkların en üstünüdür. Bu bakış açısının ünlü kuramcılarında John Locke’a göre, insan doğuştan hiçbir bilgiye sahip değildir. Toplumunu, doğayı ve kendini, başta akıl ve bir ölçüde de duygularıyla gözleyerek, sınıflandırarak, irdeleyerek tanımlar ve böylece bilgi edinir. Ancak bilgiyi elde ederken ve onu gerektiğinde kullanırken belli bir sistematik yön-

tem gerekir. Buna göre bilgiyi elde etmek ve istendiği zaman kullanmak için onu bölmek, sınıflara ayırmak şarttır. (Doltaş, 2004) Sınıflara ayırmak bölmek, başka bir ifadeyle rasyonalizasyon, işbölümü modernizmin en belirgin özelliğidir.

Modernizmin en belirgin özelliklerinden bir diğeri de ulaşım ve iletişim araçlarındaki artıştır. Üretilenin tüketilmesi, aklın gücünün gösterilmesi için modernin ürettiği, icat ettiği, yaptığı şeylerin insanlara ulaşması gerekmektedir. Modernleşme süreci iletişim araçları ile desteklenmektedir. Yenilikler, topluma biçilen kalıplar, örnekler, iletilmek istenen mesajlar, ideolojiler hep iletişim araçları sayesinde topluma yayılmıştır. İletişim araçlarının gücünün ve toptan bilgi sunumunun faydalarının anlaşılması onların daha da önem kazanmasına neden olmuştur. Çünkü enformasyon başlı başına bir güçtür. Bu gücü en etkin kullananlar ise modern devletlerdir. Modern devletler enformasyon organizasyonundan ve enformasyon üretiminden mesuldürler ve bunları hızlandırmak onların görevidir. Bu görevin etkin şekilde ifa edilmesi yani enformasyon bombardımanı ve hızlı iletişim ile modernizm içinde birçok kavram ve şey değişmiş ya da gelişmiştir. Örneğin sözlü kültür yerini yazılı kültüre, dayanışma yerini iş bölümüne, geniş aile çekirdek/nükleer aileye ve sınırları belirlenmiş ‘ev’ e bırakmıştır. Çalışma zamanı dışında kalan tüm zamanlar boş zaman şeklinde tanımlanır olmuş ve “yapmak” fiili diğer bütün fiillerin önüne geçmiştir. Önemli olan yapmaktır, anlatmak değil. Modern dünya yazmayı teorize eder, okumayı değil. İnsanlardan istenilen sadece işlerini yapmalarıdır. (Sözen, 2000)

Modernizm kavramı Batı’da doğmuş, onunla gelişmiş ve bütünleşmiş bir düşünce biçimidir. Modernleşmek Batılılaşmak ile eş değer tutulmuştur. Ne kadar Batılılaşırsan o kadar modernleşirsin. Çünkü Batı teknolojide, bilimsel alanda daha ileri; bu ileri düzeylilik ve iyi yaşam koşulları onu her alanda modern olarak algılanmasına yol açmıştır. Batı’nın da bu düşünceyi desteklemesi, bundan güç alması Batı ile modernizmi pekiştirmiş, iç içe geçirmiştir. Bu yüzden de modern toplumlar on sekizinci yüzyıldan itibaren Batı damgasını taşırlar. (Birkök, 2004) Başka bir ifadeyle Batı gelişmişliğin, modernliğin bir kıstası olmuştur. Modernizm Batı toplumlarının vasıflarını açıkladığı gibi, Batı’nın, “kendi ötekisine” de bakışıdır. Kısaca modernizm ilk anlamda Hıristiyan günümüzde ulaştığı son anlamda ise Batılı olmaktır. (Birkök, 2004)

Klasik modernleşme anlayışı olarak kabul edilen bu düşünceye göre modernleşme Batı’ya ait bazı somut kurumları ve Batı’nın yaşam tarzını benimsemektir, modernleşme süreci ise Batı’nın üst yapı kurumlarını aktarma sürecini ifade eder. (Sevsay, 1993) Yani Batılılaşmayı, Batı’yı örnek alıp şe-

killenmeyi, onun sonradan ikizi olmaya çalışmayı, kopya olmayı... Modernizmde, “Batı’nın en iyi olduğu” ve dünyanın bütün kültürlerinin sonunda zamanla evrenselleşecek olan Batı’ değerlerini kabul edeceği görüşü hâkimdir. Zaten modernizm Batı’nın “ilerlemenin kaçınılmazlığı, bilimin yenilmezliği, demokrasinin çekiciliği ve tartışmasız bireysel haklar” varsayımları tarafından şekillenmiştir. (Adams, 1999)

Modern toplumu tanımlarken iki ana kritere bakmak gerekir. Bu kriterler “teknoloji”, “endüstrileşme düzeyi”dir. Bu bağlamda modern toplumu, yüksek düzeyde gelişimini tamamlamış ve ileri düzeyde endüstrileşme süreci içerisindeki toplum olarak tanımlamak mümkündür. Bugünkü düzen içinde iktidar oldukça etkin konumdadır. Bu etkinlik ile iktidar kendini sağlama aldığı gibi düzeni, modernleşmeyi destekler. Modern toplum, devlet ve teknik tarafından teminat altındadır.

Enformasyon/malumat, iletilen bir şey olarak modern toplumların merkezinde yer alır. Zaten iletişimin yaygınlığı ve hızlı olması modernizmin belirgin özelliklerindedir. Modern toplumlarda temel ideolojiler liberalizm ve sosyalizm olarak görünmekle birlikte, esas olan hümanizm/hümanist ideolojidir. Ancak bu hümanist anlayış “Aydınlanma Hümanizması” değil, “Us Hümanizması”dır. (Adams, 1999)

Adams’a göre (1999) Modern toplumun süreçlerini üç ana başlıkta toplanabilir:

- 1- Hıristiyan Orta Çağ’dan ve cemaatlerden kopuş
- 2- Ulus devletlerin inşasıyla hayali cemaatlere geçiş
- 3- Makine-insan ilişkisinin egemen olmasıyla ortaya çıkan makro teknolojiden (fabrikalar) mikro teknolojiye (cep telefonları, internet ağ) geçiş.

Aklın evrenselliğine, birliğine, gücüne, ürettiği kuram ve yöntemlere bütünüyle dayanan ve güvenen modernizmin doğuşundan bugüne birçok kuramcısı ve savunucusu olmuştur. Modernizmin ilk kuramcıları olarak John Locke ve Descartes gösterilmektedir. Bunun yanında on sekizinci yüzyılda İngiliz filozof Berkeley, on dokuzuncu yüzyılda Kant daha sonra Marx, Stuart, Mill ve Freud gibi birçok ünlü düşünür ve kuramcı çalışmalarında aklın yanında bilimsel eğitime ve yöntemlere değer vererek düş gücünü, duyguları da kullanarak bir anlamda ideal insan ve toplum reçeteleri üreterek mutluluğun formülünü çıkarmaya çalışmışlardır. (Doltaş, 2004)

2. POSTMODERNİZM

Postmodernizm çok farklı anlamlarda kullanılmaktadır: Modernden önce, modernden sonra, modern ötesi, modernizmin zıddı, Geç kapitalizm (sanayi-ötesi, tüketici, çokuluslu ve milletlerüstü kapitalizm), eklektizm (sanatta ve üslupta seçmecilik), avangart yani öncü olan, bireyselleşme, cemaatleşme... Modernizm gibi tam bir tanımlamadan yoksun olarak postmodernizmi, araştırma alanlarına ve bilimsel görüşlerine göre bilim adamları, sosyologlar ve sanatkarlar farklı anlamlara gelecek şekilde tanımlamışlardır. Bu kullanımlardan biri de postmodernitedir. Sanat çevresindekiler ve insan bilimciler postmodernizm terimini tercih ederken; sosyal bilimciler postmoderniteden bahsetmektedir. Postmodernizm, daha çok bir kültürel hareket veya bir kültür içindeki hareketlerin çokluğu üzerinde odaklaşırken; postmodernite bir kültürel durum veya oluşun ifadesine nispet edilmektedir. Başka bir ifadeyle postmodernite, 20. asrın içinde kendini bulduğu durumdur. Postmodernizm ise o durum üzerinde düşünme ve ona cevaptır. Postmodernizm ve postmodernite hakkında söylenebilecek en iyi şey zihnin bir ifadesi olmalarıdır. (Adams, 1999)

II. Dünya Savaşı'nın getirdiği korkunç yıkım Batı'nın ahlaki ve etik değerlerini altüst etmiş, modernizmden kaçış başlatmıştır. (Birkök, 2004) Savaşın getirdiği ölüm, acı ve yok oluş insanoğlunu kökünden sarsmıştır. Aklın mutluluğun formülünü gösterdiğine, ona ulaştırdığına olan mutlak inanç çatlamıştır. Çünkü artık aklın tehlikeli buluşlara ve de acıya neden olduğu kanıtlanmıştır. Akıl, her daim doğruyu ve iyiyi göstermemektedir. Öyleyse modernizm ideal bir düşünce biçimi değildir; yeni arayışlara, yeni düşünce biçimlerine, yeni felsefeler yönelmek gereklidir. Bu bağlamda postmodernizm modernizmin sorgulanması sonucu ortaya çıkmış anti-modernist bir düşünce biçimidir. Postmodernizmle insanlar eskiyi sorgularken yeni arayışlara yönelmişlerdir. 1960'larda özellikle Fransa'da başlayan postmodernizm 1970'lerde Amerika'da ağırlık kazanmıştır. (Doltaş, 2004)

Modernizmin sorgulanma süreci başladıktan sonra ortaya çıkan postmodernizmle ilgili ilk çalışmalar dilde başlamıştır. Postmodernizmin gerçeğe olan yaklaşımı temelden sarsması, yayılmasını kolaylaştırmıştır; içindeki farklı yaklaşım ve modernizmin sınırlandırıcı, otoriter tavrına karşı daha özgürleştirici bir bakış açısı izlemesi bu yayılmayı hızlandırmıştır. (Doltaş, 2004)

Postmodernizm, Batı medeniyetinin modernizmine karşı oluşmuş bir tepki hareketidir. Aynı zamanda "o, bugün dünyada devam etmekte olan daha geniş ve köklü (derin) değişikliklerin bir parçasıdır." (Adams, 1999) Bu anlamda postmodernizm içinde bulunduğumuz çağın adıdır.

Postmodernizm, gerçeği ne tanı ne de insanoğluna dayanarak tanımlayan merkezsiz düşünce biçimidir. (Doltaş, 2004) Ona göre hiçbir merkez yoktur.

Birleştirmek değil anlaşmak önemlidir. Bu yüzden evrensel değerler göz ardı edilir. Başka bir ifadeyle globalizmin (küreselleşme) yerini glokalizm (küyerelleşme) almıştır. Her birey kendi içinde bir dünyadır. Postmodernizmi, II. Dünya Savaşı ertesinde sanat, edebiyat ve bilimsel etik alanındaki inançların ve iyimserliğin kaybolmasını ifade eden bir yaklaşım olarak da tanımlamak mümkündür. (Postmodernizm Nedir?, 2004) Yani aklın mağlubiyeti, akla olan güvenin sarsılması, bir önceki dönemden kopuş...

Postmodernizme göre gerçek kişiden kişiye, durumdan duruma ve tabii, toplumdan topluma değişir. Kesin ve evrensel gerçek yoktur. Dolayısıyla “merkez”, “kaynak”, “temel”, ve “evrensellik” gibi kavramlar ve onlara dayalı ideoloji, kuram, yaklaşım ve konular kökten sorgulanır. (Doltaş, 2004) Çünkü her şey her an değişebilir. Ne dünya ne de insan durağandır. Hayal, düşünce, görüş kişiden kişiye değişir. Postmodernizm her türlü belirlenmenin karşısında yer alır. (Postmodernizmden anlaşılanlar., 2004)

“Postmodernizmde insan sürekli bir oluşum halindedir; o, her an hem çevresinden etkilenir; duyularıyla çevresini algılar, duygulanır, yorumlar ve anlar, hem de çevresini kendi söz etmek eylem tavır görüşleriyle de etkiler. Böylece insandan özgün ve özgür kişiymiş gibi söz etmek, yaşam gerçeğini çarpıtmak olur. Postmodernistler bu nedenle kişi sözcüğü yerine özne sözcüğünü kullanırlar.” (Doltaş, 2004)

Postmodernizm, dış gerçekliğin nesnel ve kararlı temsil edilebileceği inancının bir aldaniş olduğunu kabul edip epistemolojiyi reddederek onun yerine yorum bilimi (hermeneutic) koyar. (Postmodernizmden anlaşılanlar..., 2004) Her insan kendi görüşünü temsil eder; kendi aklı, duygu, düşünce ve yetileri ile bunu çevresine yansıtır. İnsanoğlunun öznel dünyasında özel, özgün bir yaşamı vardır. Bu zenginlik içinde insan gözlem, deney, tecrübe ve yönlendirmeler neticesinde eleştirel bakış açısı ve yorumlama yetisinin katkıları ile doğruyu, kendi doğrusunu bulur.

Bir insanın öncelikle modernizmden bahsetmeksizin, postmodernizmden söz edebilmesi düşünülemez. Zaman zaman birbirine geçmiş iki kavram olarak kabul edilen postmodernizmin, modernizmin bir devamı olduğu hatta modernizmin içinde bir dönem olduğu da bazı bilim adamları ve felsefeciler tarafından savunulmaktadır. Postmodern aslında Batı’ya ait kültürel bir hareket ise de, Asya ülkeleri de dahil bir çok kültürün entelektüel yaşamına etki etmektedir. (Adams, 1999)²

Jacques Derrida, Michel Foucault, Roland Barthes dil, politik felsefe ve okuma edimi konularını postmodernist bir görüş açısıyla değerlendirirler. Post-

² Örneğin Kore’de devlet TV kanalı KBS postmodernizm ve etkileri hakkında iki bölümlük bir dizi yayımlamıştır. Yine ülkemizde birçok alanda, yazılı ve görsel basında Postmodernizm üzerine birçok şey söylenmiş, yorumlar yapılmıştır. Oysaki Türkiye gibi üçüncü dünya ülkeleri diye nitelendirilen az gelişmiş ülkeler daha modernizmi tam olarak anlamamış, yaşayamamıştır.

modernist anlam oluşturabilecek bir merkezi kabul etmediklerinden hiçbir konunun diğer konulardan bağımsız tartışılmayacağını savunmuşlardır. Çünkü her şey, bilim, sanat, tarih, politika... insan gerçeğinden doğar hem de onu oluşturur. Bu yüzden modernistler gibi ilgi alanlarını değişik bölümlere ayırmak, sınıflandırmaya tabi tutmak gerçeği çarpıtmaya, yapaylaştırmaya, anlamaya yol açar. (Doltaş, 2004) Postmodernizme göre bölümlere ayırıp sınıflandırmak gereksiz ve yıkıcı bir eylemdir. Doğa ve insan bir bütündür. Onu anlamak için bölmeye gerek yoktur. Yaşamsal süreçte insan ve doğa karşılıklı aktif etkileşim içindedir; Onu kalıplara sokup irdelemek, çözmeye çalışmak; bir başka ifadeyle parçadan bütüne gitmek yersizdir. Bu filin organlarını tutup ne olduğunu tahmin etmeye benzer.

Adams'a göre (1999) postmodernizmin dört temel özelliği vardır:

• **Batı'nın Çöküşü:** Batı felsefesi, dilbilimsel çözümlerinin kördüğümüne erişmiş, Batı sanatı soyut düşünce âleminde kaybolmuş ve Batı bilimi bizzat kendi kirliliği içinde kaybolmaktadır. Modern dünya görüşü Batı'nın erişilmezliği düşüncesi çökmüştür. İkinci Dünya Savaşı, atom bombası, o dönemdeki siyasi ve iktisadi kargaşalar, gençlik hareketleri bunun en güzel örneğidir. Toplumda top yekûn bir karşıtlık ve isyan vardır.

• **Meşruluk Çıkmazı:** Geçmişteki güvenilir öyküler şimdi ciddi sorun olmuştur. Hayal edilen, olmaz denilen şeyler olur hale gelmiştir ve ne yazık ki kutsanan akıl bunun önüne geçememektedir. Çevre kirliliği, küresel ısınma korkusu, nükleer santral ve tesislerdeki kazalar, ozon tabakasının yok edilmesi... Her şey ardı arkasına gelmeye başlar.

Batı toplumunda daha çok kişisel düzeyde olanı ise Hıristiyan cinsel ahlakının meşruluğunu kaybetmiş olmasıdır. Evlilik dışı birlikte yaşama, lezbiyen ve homoseksüel ilişkiler gibi geleneksel evlilik alternatifi davranışlar tarzındaki evlilik öncesi cinsel aktiviteler, çağdaş Batı kültüründe öylesine yaygındır ki çoğu kimseler bu yeni durumu (artık) bir değer olarak benimsemektedirler. Postmodernizmin insana sunduğu kalıpları kırma ve süresiz özgürlük, sınır dışılık, insanı kabına sığmaz hale getirmiştir. Marjinal olan artık sıradanlaşmaya başlamıştır. Çünkü artık herkes marjinalleşmekte ve arzularının doğrultusunda yaşamaktadır. Modernizmin "akıllı ol, aklına uy felsefesi, duygularınla yaşa-hisset"e dönüşmüştür. Bu olayların yaygınlaşması ve değişen geleneksel, ahlaki değerler, erozyona uğrayan toplumsal yapı bir zamanların tabularını yıkmıştır. Her kesin özneleşmesi ve varlığını ortaya koyabilmesi saklı grup, düşünce ve fikirlerin ortaya çıkmasına, yeşermesine neden olmuştur.

Toplumun özel ilgi gruplarına ayrılmasıyla oluşan parçalanmışlık siyasi süreci felce uğratmış, müşterek çıkar fikrini tahrip etmiş siyasi ve ekonomik kolaycılığın en küçük birimleri için artan şekilde şiddetli rekabeti doğurmuştur. Evrensel ve ortak değerlerin reddi ile yanı dairede buluşmak imkânsızdır ki bu daire zaten bir merkeze işaretler; postmodernizm merkezi reddeder.

• **Entelektüel Pazar:** Geçmişte, kültürel ve dini bilgi ve değer, etkili bir şekilde entelektüel ve siyasal elit tarafından kontrol edilmekteydi. Bilgi bir güçtü ve bilginin yayılması sıkı bir şekilde kontrol edilmekteydi. Uydu televizyon ağları, bilgisayarlar ve internet hem sansür hem de kontrolün moda-sınının geçmesine neden oldu. Eskiden uzun uğraşlar sonunda, emekle elde edilen bilgi teknolojinin gelişimiyle herkesin ulaşabildiği, alın terinden yoksun bir hale gelmiştir. Bilim adamı ve entelektüelin ayrıcalığı, olaylara hakimiyeti zedelenmiştir. Zira sokaktaki herhangi bir adam bile entelektüel ve bilim adamının sahip olduğu bilgilere ulaşabilmekte, bunlar hakkında fikir yürütebilmektedir. Her mekana ve ana yayımlı bilginin kontrolü zor, kullanımı açıktır. Herkesin köşe yazarı, şair ve yazar olması bunun en güzel örneğidir. Ülkemiz seri üretim halinde olan edebiyatçı, televizyoncu, gazeteci, akademisyen, bilim adamı (...) yaygın bilgi akışından faydalanarak imajlar dünyasında dışı renkli içi siyah beyaz figürler olarak kamuoyunu meşgul etmektedirler.

• **Yapısal parçalanma süreci (deconstruction):** Bu, tıpkı bir soğanın kabuklarının soyulması işlemi gibi metinlerin parçalanması anlamına gelen bir sözcüktür. İstenilerek yapılan bir süreçtir. Jaques Derrida “neden şeyleri oldukları gibi bırakmak yerine onları parçalamak için uğraşılır. Burada bulunan hiçbir şey bir kuvvetin etkisi olmadan şuraya hareket edemez. Benim üzerinde ısrar ettiğim parçalanma nötr değil, kasıtlıdır.” Parçalama, metnin bireysel bilgi kırıntılarını ekarte etme ve birbirinden ayırmak amacıyla bir metnin olası bütün perspektiflerinin kontrol edilmesidir.

Postmodernizmin en başat kavramlarından biri de “öteki” kavramıdır. “Postmodern yazarlar bilinçli biçimde işçi sınıfı, ezilenler, yoksullar dememek için ötekiyi tercih ediyorlar. Bu kavram aynı zamanda yabancılaşmaya karşılık olarak da kullanılıyor. Öteki o kadar muğlak bir kavram ki herkes bir diğerine karşı öteki olabiliyor. Ötekiler olarak ifade edilenler, yani dışlanmışlar kendi var oluşlarıyla kutsanıyorlar. Homoseksüeller, lezbiyenler, dazlaklar, Naziler, kadınlar vb. hepsi ötekinin içinde...” (Özkan, 2001) Ötekinin muğlaklığı bir yandan karşıdakini tanımlama olanağı sağlarken bir yandan da onu meçhulleştirmekte, bilinmez yapmakta, adını silmektedir. “Ötekinin” kullanımıyla ötekileştirilenin yalnızlaştırılması öznenin intikamı olarak da yorumlanabilir.

Sınıftan söz edilemeyeceği için “çokluk”, “öteki” öne çıkarılmalıdır. Çünkü “bütüncül kimlikler” yoktur, “tikel kimlikler” vardır. Toplum, sistem, kimlik birleşik değil a simetriklerdir. (Özkan, 2001)

Sosyolog Zygmunt Bauman’ın dediği gibi “Postmoderniteye atfedilen başlıca özellik, kültürlerin, toplumsal geleneklerin, ideolojilerin, hayat stillerinin veya da dil oyunlarının sürekli ve azımsanamayacak çoğulculuğu veya bu çoğulculuğun tanınması ve bilincinde olunmasıdır. Postmodern dünyada çoğul olan şeyler, evrimsel bir sıraya dizilemez veya da yaygın problemlerin doğru veya yanlış çözümü olarak sınıflamayacağı gibi, birbirinden üstün veya önemsiz olarak ta görülemezler. Hiçbir bilgi, onun mümkün kılarak anlamlandıran kültür, gelenek, dil oyunları vs. bağlamları dışında değerlendirilemez. Bundan dolayı, bu bağlamın dışında doğrulanabilecek hiçbir “geçerlilik kriteri” kullanılamamaktadır. Evrensel değerler olmadan, postmodern problemi üst kültürü nasıl evrenselleştireceği değil, kültürler arasında karşılıklı anlayış ve iletişim nasıl sağlayacağı noktasında olmaktadır. (Adams, 1999)

“Postmodernizmde iktisadi yapı postendüstriyel’dir. Bu dönemde üretimin miktarı ve verimliliğinden ziyade bilim ve teknoloji ağırlıklıdır... Postendüstriyel toplum bilgiyi üretme ve aktarma kapasitesiyle tanınmaktadır.” (Birkök, 2004) Üretim, teknolojinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile daha da artmıştır. Toplum, kitle iletişim araçları ile enformasyon bombardımanına tutulmaktadır. Dünya Mc Luhan’ın Global Köy’üne dönüşmüştür.

3. POSTMODERNİZM VE TELEVİZYON

Çağdaş televizyon pek çok postmodern biçimsel özelliği sergiler. Bunun yanında postmodern kuramda bize televizyonun metinselliği konusunda birçok kışkırtıcı kavrayış sağlar. Bu yüzden televizyona çok sayıda postmodern kuram uyarlaması yapılmıştır. (İrvan, 2002) Televizyon postmodernizme çok malzeme sağlayan bir yapıya sahiptir. Teknoloji dünyasında görsel ve işitsel özellikleri ile bilgiyi imajlar yığını içinde toptan sunumu, hedef kitleye bütüncül yaklaşımı ve kolay algılanır yapısı ile toplumun vazgeçemediği bir kitle iletişim aracıdır. “Kitle İletişim Araçları (mass media) dünya insanları için geniş bir ürün, değer ve düşünce pazarını kullanılabilir hale getirmiştir. Hatta dünyanın en ıssız bölgelerinde, bile bir insan en umulmayan yerlerde güneş enerjisine ve uydu antenlerine rastlayabilir.” (Adams, 1999)

Prof. Dr. Ali Akay’ın ifadesiyle, postmodernizm içerik değil görüntüdür. (Postmodernizm Nedir?, 2004) Televizyon postmodernizmin bu özelliği ön plana çıkaran bir yapıya sahiptir. Görselliğin ağır bastığı bir kitle iletişim aracı

olan televizyon bu yapısını korumak için postmodern dönemde tüm içeriğini görselliğe göre ayarlamıştır. Dizilerden, yarışmalara, filmlerden haberlere tartışma programlarından reality showlara her şey görsellik üzerine kuruludur. Colour Correction'lar (renk düzeltilmesi), sunucuların alımlı, moda uyumlu kıyafetleri, bakımlı şık saçları, renkli ve süslü dekorlar, programın yapısına göre renkli, canlı ışıklar, farklı aksesuarlar hep bunların bir göstergesidir.

Televizyon modern bir sirk gibi her gece hedef kitlesini büyülemek için hazırdır ve kanal açıldığında/sırası geldiğinde şovunu yapar. Sunucular mankenlerden seçilir, makyajlar saatlerce sürer, istenileni en iyi ve güçlü şekilde vermek için sanal dekorlar kurulur, kameralar çoğaltılır. Görsel bir tat yakalamak ve şöleni unutulmaz kılmak için hiçbir masraftan kaçınılmaz. İçerik önemli değildir önemi olan kurgudur. Kurgudaki çarpıcılık ve sunum içeriğin boşluğunu kapatmaktadır. Bu telegörsel yapı gerçeklik üretimi sırasında nesnel gerçekliği değil kapitalizmi yeniden üretir. (İrvan, 2002) "Dallas Smythe'in belirttiği gibi kitle iletişim araçları (özellikle ticari televizyonlar) tekelleri kapitalist sistemin bir buluşudur. Bu araçların amacı bütün nüfus ve öteki örgütlerin önderliği için sorunlar, değerler ve politikalar 'gündemini' oluşturmaktır. Bu araçlar aynı zamanda izleyicileri kitle halinde üretirler ve reklâmcılara satarlar." (Erdoğan, 2000) Televizyon bir anlamda bu görselliği yapmak yükümlüdür. Çünkü kendinin sadece ticari bir kaygıyla kurulduğunun farkındadır. Onun için kamu yararı sadece bir kılıftır. İzleyici ürettiklerini tüketmeli, cam ekranın önünde mümkün olduğu kadar fazla kalmalıdır. İzleyiciyi, potansiyel tüketiciyi ekrana çekmek için Makyevelist bir anlayışla her yol mubahtır.

Baudrillard, televizyon programlarının, uydu yayınlarının ve reklamlarının nasıl ve ne biçim özneler ya da toplum bireyleri oluşturduğunu "Precession of Simulacra" adlı makalesinde tartışır. "Baudrillard'a göre günümüz iletişim araçları gerçek olmayan bir gerçek-bir "hipergerçek" yaratarak insanların kendilerini tanımlarken, doğal ve sosyal çevrelerinden kopmalarına, onlardan yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Ekrandaki mesajlardan, görüntülerden yakın çevresinden etkilenirmişçesine etkilenen özne, ona o söylemi, görüntüleri aktaranları gerçek yaşamda olduğu gibi doğrudan etkileyemez. Onun bu bir yandan aktif, etkileyen, öbür yandan pasif, etkileyemeyen durumu hipergerçeğin önemli bir özelliğini oluşturur. Ayrıca, yaşamla bu biçimde iletişim kuran öznenin içinde bulunduğu durum yapay olduğundan ve onun özgürlüğünü sınırlandırdığından iletişim araçlarını kontrol edenlerin politik gücünün artmasına da olanak verir." (Doltaş, 2004) Televizyonun etken izleyicinin edilgen durumu izleyiciyi bu güç karşısında pasifize eder. Bu süreçle beraber izleyici tepkisizleştiği gibi sadece alıcı konumunda kalır. "Baudrillard kitlelerin devamlı mesaj bombardımanına tutulmalarından dolayı bezginleşerek sessiz-

leştiklerini söylemektedir. Bu durum toplumsalın sonu anlamına gelmektedir. Toplumsalın yok olmasıyla birlikte, sınıflar, ideolojiler, kültürler ve bizzat gerçek arasındaki ayrımlar infilak edip göçmüştür. Bir yandan emredici tüketim kalıpları (marka çılgınlığı), diğer yandan ‘civalı devri’ ile kitleler yönlendirilmekte, medya da kontrolü sağlamlaştırmaktadır. Böylece devletin diğer ‘ideolojik aygıtları’ ile ‘kontrol toplumu’ inşa edilmektedir.” (Özkan, 2001)

Postmodernizm bir yapı oluşturma ya da sistem kurmanın yerine kolaj, montaj geçiyor. Bir toplulukta bütünlük, homojenlik, süreklilik ve belirlenimler görmenin yerini parçalanma, farklılık, belirlenemezlik, kaos, geçici ve süreksizlik görme alıyor. (Postmodernizmden anlaşılanlar..., 2004) Televizyon montaj, kurgusal bir sistem üzerine inşa edilmiştir. Sürekli bir görme mümkün değildir. Televizyon görece olarak birbirinden farklı “bölümlerden” oluşur. Bir düzen ve sınıflandırma yoktur. Farklı yapılar ard arda gelir. Örneğin bir pembe diziyi onbeş dakika izlemek, aşağı yukarı beş farklı anlatı öbeğinden kısa sahneleri, yarım düzine kadar farklı ürünün reklamını diğer televizyon programlarının tanıtımlarını ve büyük olasılıkla kısa haber spotlarını içerecektir. Bunlar seri imajlar halinde izleyiciye sunulur. İzleyici akışkan imajlar bombardımanı içinde kontrolü dışındaki bu görsel şölene sadece izleyici olarak katılır.

Televizyonda imgelerin, sözcüklerin yinelenmesi, parodi, değişik aktarma biçimlerinin aynı yapıtta birlikte kullanılması, anlam birliğini yadsıyan, anlam kaynağını vurgulayan göstergelere yer verilmesi sık sık görülür. (Doltaş, 2004) Sanatsal anlamda ise postmodernizm; filmlerde, televizyonda, gazete karikatürlerinde ve pop müzikte ‘kitle kültürünü’ üstün kılarak ‘yüksek sanatlara’ yaslanan elitizmi tahtından indirme şeklinde kendini gösterir. (Postmodernizm nedir?, 2004) Televizyonda bu elitizmi yok ediş açık şekilde ön plana çıkar. Sıradan kişiler renkli camda bir anda ünlü olabiliyor. Popüler kültür ön plana çıkartılıp gündemde kalmak sağlanıyor. Önemli olan bir şeyler öğretmek, vermek, kamu yararı değil. Televizyon, toplumu sadece eğlendiren, meşgul eden ve sansasyon, izlenirlik sağlayan popüler kültür ile ekran karşısında tutmaya çalışıyor. Bunu yaparken de “toplumu bunu istiyor” kılıfını kullanıyor. Oysaki böyle bir kanı yok. Televizyon ardına tüm toplumu alıp sanal bir baskı ile içi boş hikayeler anlatıyor ve kapitalist çarkını işletiyor. Bu popüler kültürün, kitle kültürünün ön plana çıkmasını şu şekilde açıklanabilir: “Resim, heykel, tiyatro, bale ve klasik müzik gibi anlaması ve tadına varılması belli bir kültür birikimi gerektiren sanatlara ‘yüksek sanat’ deniyor. Bunlar, adı üstünde “yüksek” olduğundan bunlara herkes erişemiyor, erişse de çoğu insan bu tür sanattan bir şey anlamıyor ya da zevk almıyor. O zaman ne olacak? İnsanları düşündürmek ve eğlendirmek için “kitle kültürü”nü ön plana çekeceksiniz. Bunun sonucunda estetik değerler aşınıyor, sanat metalaşım ‘tüketilebilir’ bir

kavrama dönüşüyor.” (Postmodernizm nedir?, 2004) Gün geçtikçe yaygınlaşan bu anlayış ile sanatta elitist dışı seçimler meşrulaşıyor. Bu yüzden de serbest piyasa populizminin beğenileri ön plana çıkarılıyor.

Popüler kültürün renkli sunumu ve çekiciliği sayesinde televizyon kanalı en yüksek rating alıyor ve bu kanal kendini en iyi kanal ilan ettiğinde, nicel kriterler kullanarak, kendine nitel değerler atfetmiş oluyor. “Biz de bunu normal karşılıyoruz. Kendimiz de seyrettiğimiz film veya televizyon kanalını nitelerken yapıyoruz ve bundan rahatsızlık duymuyoruz. Bu bize ters ya da yanlış gelmiyor. Çünkü kitle kültürü postmodern marifetiyle üstün kılınıyor.” (Postmodernizm Nedir?, 2004)

Postmodernizmde Baudrillard’ın modernizmi tanımlarken dayandığı geçici ile kalıcı arasındaki gerilimin kalıcı yanı ortadan kalkmış, geçicilik, süreksizlik, parçalanma ve kaos yanı ortada kalmıştır. Buna paralel bir derinlik kaybı olmuş ve yüzeysel olunmuştur. (Postmodernizmden anlaşılanlar..., 2004) Televizyondaki sürekli imaj akışı ile kaybolan süreklilik, bunun oluşturduğu düzensizlik ve meşrulaşan popüler kültür, televizyondaki derinliğin kaybolmasına neden olmuş yüzeysel bir anlatım ön plana çıkmıştır.

SONUÇ

Günümüz gelişen dünyasında iletişim süreçleri kısılırken insanoğlu farklı kitle iletişim araçları ile birçok mesajı içerik olarak zenginleştirerek gönderebilmektedir. Multimedya araçlarının popüler olmasının yanısıra kamuoyu daha işlevsel kitle iletişim araçlarına da yönelmektedir. Beklentiler de bu yöndedir. İnternet medyasının hızla güçlendiği teknoloji çağında televizyon güncellenen teknolojik ve içerik yapısı ile halen en güçlü iletişim araçlarından biridir. Dünyanın pek çok yerinden insanlar televizyon ile bilgi, haber alma, eğlenme ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Evlerde, iş yerlerinde, arabalarda, uçaklarda kısaca insanın olduğu her yerde büyülü kutu verilen mesajları hedef kitlelere iletmektedir.

Televizyon, savaşlarla sarsılan dünyada modernizm düşüncesine karşıt şekilde doğan postmodernizm sürecine de uyum sağlamıştır. Bireysel düşüncelerin ön plana çıktığı merkeziz yaşamların önerildiği günümüz dünyasında televizyon da parçalanmışlık ve bireysellik aşılacaktır. Farklı içerikleri ile aklın kutsandığı bir dünyadan fantazyaya ve hayal dünyasına kapılar açmaktadır. Televizyon, postmodernizm gibi kalıplar yerine zamana ve mekâna uyum sağlayabilen esnek anlayışlar, yeni düşünceler yeni fikirler sunmaktadır. Televiz-

yon istenilen değişimlerin propagandacıdır. Postmodernizm nasıl yeni dünyanın değişmesi gerektiğinin altını çiziyorsa televizyon da amacı ne olursa olsun, farklı egemen güçlerin güdümünde olsa da halkı değişime davet etmektedir.

Ortak uzlaşma zemininde hedef kitleyi buluşturan televizyon kendi kahramanlarını ortaya çıkarmaktadır. Herkesin kahraman olmaya, meşhur olmaya, kitlelerin alkışlarını duymaya hakkı vardır. Farklı olanın, yerel ve otantik olanın ön plana çıkarıldığı televizyonun içeriksel düzleminde evrenselden yerele değil yerelden ervensele doğru bir yönelim söz konusudur. Her insan, her kültür her ortam kendi özellikleri içinde bir bütün olup görsel dünyanın içinde temsil edilmeyi hak etmektedir. Bu farklılığı ve özgünlüğü de tüm insanlar görmelidir. İzleyiciler kendilerine sunulan sıradan yaşamlar içindeki farklı kimlikleri özgürce yorumlarken onların haklarına da saygı duymaktadırlar. Farklılıkların oluşturduğu birliktelik içinde sınıflandırmaya, ayırtırmaya, onları tek tek ele almaya gerek yoktur. Ancak bütünlük içinde marjinal grupların, uç düşüncelerin sunumuna ve ortaya çıkmasına olanak tanıyan postmodernizm gibi televizyon da farklı, uç ve marjinal kişi, öykü ve konulara bünyesinde yer verir.

Televizyon ele aldığı malzemeyi çabucak tüketir bir hale gelmiştir. Sürekli devinim kullanılan içeriklerin tekrarına yol açmakta; rekabet içerik üretimindeki özgünlük ve çeşitliliği yukarılara çekmektedir. Hedef kitle beğenileri doğrultusunda aynı popüler içerikler farklı kanallar tarafından da kullanılmaktadır.

Bilgi akışının hızlandığı, insanların kolayca bilgiye ulaşabildiği postmodernizm sürecinde televizyon da birçok bilgiyi insanlara ulaştırır hale gelmiştir. Haber kanallarından belgesel kanallarına, tematik kanallardan ulusal yayın yapan genel izleyici kanallarına artan kanal sayısı farklı bilgilere ve içeriklere ulaşma imkânı sağlamıştır. Kablolulu kanallardaki ve uydu kanallarındaki artış, internet televizyonlarının ortaya çıkışı ve internet tabanının yayınları kolaylaştırıcı etkisi seyirciye televizyon kanallarını mekândan bağımsız şekilde seyretme olanağı tanımıştır.

Televizyon pek çok postmodern biçimsel özelliği taşımaktadır. Bunlardan biri olan görsellik televizyonun en çok ön plana çıkardığı özelliktir. Daha güzel, daha iyi, daha şık ve özenilir göstermek için en iyi görüntüler, en estetik açılar seçilmekte en çekici makyajlar yapılmakta, en renkli, sıcak ve iç açıcı dekorlar düzenlenmektedir. Hedef kitleyi etkilemek için algıları harekete geçiren görüntü kompozisyonları planlanmakta teknolojinin teknik hilelerinden sık sık yararlanılmaktadır. Program içerikleri ve akışları hep bu doğrultuda hazırlanmaktadır. Görüntünün toptan bilgi aktarımı en kaliteli şekilde gerçek-

leştirilmeye çalışılmaktadır. Şovun devam etmesi için görüntü kusursuz olmalıdır. Ekran önündeki sunucuların, oyuncuların fiziken güzel ve yakışıklı olmaları da hep bu nedenledir. Çünkü televizyon göze hitap etmektedir.

Televizyon, karşısında edilgenleştirdiği insanı, hâkim iktidarın ya da sahip olduğu güçlerin ideolojileri doğrultusunda şekillendirmeye çalışır. Yeniden inşa ettiği gerçeklikle hakikati değiştirip yeni bir doğrular dizgesi kurarken yabancılaşan insana, kapitalist sistemin rollerine uygun olarak, sadece tüketen bir kimlik verir. İzleyici, mesajı şartsız bir şekilde kabul eder, kendisine sunulan ürünleri alır, programları itirazsızca izler. Gerçek yaşamdan etkilendiği şekilde etkilenmediği televizyonun büyülü dünyası arasında hipergerçeklikle tanışan izleyici, bu yapay iletişim ortamında özgürlüğünden taviz verip erkler karşısında suskunlaşır.

Elitist kültürü yıkan postmodernizm gibi televizyon da sıradan kişileri ön plana çıkarır. Herkese eşit haklar tanıyarak onların ünlü olmalarını sağlar. Hollywood yıllardır bu proje ile Amerikan halkını avutmıştır. Her Amerikalı inandığında bir kahramana dönüşme gücüne sahiptir. Kitle kültürünü ön plana çıkaran bir anlayışla yarışmalarda, dizilerde çoğunluğu temsil eden örneklemeler seçilir. İzleyicilerin seveceği, benimseyeceği ya da ilgi göstereceği, televizyonun jargonu ile hikâyesi olan, kişiler tercih edilir; programlara çıkartılır; hatta kurgulanır. Hedef kitlenin beklentileri doğrultusunda hikâye baştan yazılıp rol tanımlanır. Kadın programlarına para ile katılan seyirciler gibi... Programın içeriği ve düzeyi ne olursa olsun sürekli orada olan seyirciler (ki şimdilerde yorumcu olarak anılıyorlar) her an bir şeyler söyleme gereği duyarak ya da hazır bekleyerek programdaki tansiyonu alçaltıp yükseltmeye, ratingi arttırmaya oynarlar.

Sonuç olarak televizyonun, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkarak dünyayı etkisi altına alan postmodernizm sürecine uyum sağlamış, postmodernizmin belirgin özelliklerini taşıyan, yapısı itibariyle de postmodernizm sürecine hizmet eden bir kitle iletişim aracı olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Adams, Daniel J. (1999) “*Postmodernizmin Teolojik Anlamı*”, Çev: Temel Yeşilyurt, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 4, Elazığ.

Birkök, M. Cüneyt. (2004) “*Modernizmden Postmodernizme: Yeni Problemler*”, www.insanbilimleri.com/makaleler /sosyoloji/modernizmden postmodernizme.htm, Erişim Tarihi:20.05.2004.

Doltaş, Dilek. (2004) “*Postmodernizmin Getirdikleri Ve Götürdükleri*”, www.mimoza.marmara.edu.tr/~avni/dersbelgeligi/dersbelgeyazilari/dbonbir/postmodernizm.htm, Erişim Tarihi: 20.05.2004.

Erdoğan, İrfan (2000) “*Televizyonda Dışa Bağımlılık ve Alternatif Olasılıkları*”, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bilim ve Ütopya, Ankara, Kasım-2000.

Erkal, Mustafa, E., Baloğlu Burhan, Baloğlu, Filiz. (1997) “*Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*,” Der Yayınları, İstanbul.

İrvan, Süleyman. (2002) “*Medya Siyaset Kültür*”, Alp Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, Şubat-2002.

Özkan, Naki. (2001) “*Burjuva Tükenişin Felsefesi Postmodernizm*” Milliyet, 23.01.2001.

“**Postmodernizmden Anlaşılanlar**”, (2004).
<http://www.felsefekibi.com/site/default.asp>, Erişim Tarihi: 14.05.2004.

“**Postmodernizm Nedir?**”. (2004)
arsiv.hurriyetim.com.tr/agora/01/02/02/pop_a_egmir.html, Erişim Tarihi: 14.05.2004.

“**Postmodernizm Nedir?**”. (2004) www.felsefekibi.com, erişim tarihi, 14.05.2004.

Sevsay, M. Emel Yükselmiş. (1993) “*Modernleşme ve Toplumsallaşma Sürecinde Kitle İletişim Araçları*”, Marmara İletişim Dergisi, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, sayı: 2, İstanbul, Nisan-1993.

Sözen, Edibe. (2000) “*Modern Dünyada İletişimin Rolü ve İletişim Problemi*”, 3. Yarıyıl İletişim ve Toplum Dersi Ders Notları, 2000